

О ИМЕНУ ВИШЕГРАД

Топонимија области некад обухваћених појмом Земље Павловића, у целини гледано, чува доста језичке стварине. У њој је сразмерно висок удео непрозирних имена која се могу тумачити као супстратна или архаична словенска, у сваком случају знатно старија од времена из којег располажемо њиховим најранијим поменима, а мало их је забележених у „претпавловићко” доба, тј. пре прве половине петнаестог века. Име *Вишеград* (Вуков акценат), које се и само бележи тек од XV века, на први поглед не спада у такве топониме, већ је у оба своја дела прозирно на равни савременог језика, из чега би следио закључак да не мора бити много старије од својих првих записа. У складу с тим, досадашњи тумачи посвећивали су му један до два реда; ја сам се одлучио да га узмем за предмет свога прилога када сам схватио да оно, подробније размотрено у најширем, општесловенском оквиру, може отворити нове увиде у ранију прошлост места, нерасветљену историјским изворима.

Најпре да кажемо да се исто име, у лицу саображеном гласовним законима сваког појединог језика, јавља широм словенског света, тако да се не ради о окционалној топографској творби, него се може реконструисати још прасловенски — то значи не млађи од VI века хришћанске ере — назив **vyšegordъ* са терминолошким значењем, слично као у случају прасл. термина **bělъ-gordъ*, који је највероватније означавао камене тврђаве (Лома 2000, 106 д., уп. ЭССЯ 2/1975, 78 д.). Нема сумње да је и овде посреди детерминативна сложеница са речју *град*, посл. **gordъ* ‘тврђава’ као другим

чланом, који се првим чланом ближе одређује. Углавном се узима да је тај први елеменат од корена придева **vys-okъ*.¹ Мишљења се разилазе у томе, да ли је посреди основа компаратива тог придева, или именица од истог корена. Заступници овог другог мишљења виде у првом делу сложенице назив за узвишење, тумачећи цело име као 'тврђава на узвишењу' (Profous IV/1957, 672 д.; БЕР I.c.; Kiss 1980, 697b; Rospond 1984, 441, који указује на стпњ. *wysza* '(уз)висина'). Са творбене тачке гледишта вероватнија је претпоставка да се у **vyše-* крије компаратив придева **vysokъ*; у најмању руку, за то говоре лична имена типа **Vyše-slavъ*, где се први елемент тешко дâ схватити другачије, нарочито у светлу паралелних образовања као **Vjetje-slavъ* 'Већеслав'. Свеједно, и они који исправно идентификују **vyše-* као основу компаратива, цело име тумаче на исти начин, као 'тврђава на узвишењу, која доминира околином' (St. Urbanczyk, SSS 6, 2/1980 s.v.). Ово тумачење је од оног првог утолико боље, што једно значење одвећ опште да би било дистинктивно, јер су практично све средњовековне тврђаве подигнуте на узвишењима, замењује значењем којим се успоставља одређена опозиција, које, другим речима, претпоставља да је овај назив настао у опреци према неком претходно већ постојећем топографском имену. Одбацимо ли Скокове олако изнесене, међусобно опречне претпоставке да је *Višegrad* тако назван као виши од свих осталих тврђава², или у опозицији према *Подграду*, тј. неутврђеном подграђу³, долазимо на опозицију према самој речи *град*, која се могла успоставити тамо где је, као у средњовековном Београду, поред *доњег града* као

¹ Једино се у БЕР I, 157 допушта, по моме мишљењу без потребе, алтернативно извођење елемента *више-* од фитонима **вишъ* 'шибље, трска' — које би изискивало да се јужнословенски примери одвоје од севернословенских, са „јеријем“ (*у, ы*) у првом слогу.

² „у старом локативу (упор. *Krušedol*) *Višegrād* (na Drini, južno od Zvornika), упр. češ *Vyšehrad*): 'grad koji je viši od drugih', упр. и Galiji *Uxelodunum*" (Скок III 597b s.v. visok). Но келт. **uxello-*, стир. *uasal* је позитив, а не компаратив придева, значи 'висок', а не 'виши', и тешко је претпоставити у **vyše-gordъ* идеју поређења са свим другим тврђавама, било да се мисли на висину положаја или зидова; уз то, *vyše-* није нити може бити локатив од **vyšъjъ* (стсл. лок. гласи *вышьши*).

³ (I 602b s.v. grad²): „*Protivno od Podgrad je toponim Višegrad*“. У попису из 1604. помиње се уз Вишеград село *Подградина*, данас у склопу градског језгра (OPBS II 428).

ширег, спољног круга градских зидина постојао *горњи град*, тј. мање, унутрашње утврђење, подигнуто, по правилу, на најузвишенијој тачци, да служи за последње упориште и прибежиште. У том значењу реч је у староруском језику потврђена и као апелатив (СРЯ 3/1976, 276 s.vv.). Први помен је из XII–XIII века,⁴ а из XVI в. имамо, у Лавовском летопису, и један пример где се јасно види значење у опреци према *город*: *А головы стрелетцкие туры поставили у самого города, и на городъ стрельцы взошли и нѣмецъ изъ города выбили въ вишегородъ; и въ вышегороде изъ наряду нѣмецъ побили многихъ.*⁵ У староруској библији из 1499. *вышегородъ*, *вишегородецъ* даје се на маргини као синоним за струс. *крепость* ‘тврђава’,⁶ односно за *кромъ*, *кремль*, тврђава унутар града’, лат. *арх.*⁷ Вероватно из ових староруских извора, посредством Миклошича и Срезњевског⁸, потичу апелативне одреднице *вишеградъ* ‘акрополь’ у Младеновљевом бугарском етимолошком речнику,⁹ ‘Bergfestung’ код Поповића, ‘Felsenburg’ код Шулека.¹⁰ Оваква употреба речи чини се секундарна, настала сразмерно позно према немачком термину *Hochburg*, на сличан начин на који је народни назив *колодвор* са изворним значењем ограђеног простора у сеоском дворишту где су изграђене помоћне зграде (ваљевска Тамнава, СЕЗб XVIII/1907, 456) употребљен од стране хрватских туриста као превод за немачки термин *Bahnhof*.¹¹ Као што је реч *колодвор*

⁴ *Льстъно а не истину гл(агол)я пришедъ вышегороду ночь отаи призъва Путышю и вышегородъскыѣ мужѣ. Усп. сб., 46.*

⁵ Уп. још: *И вбегоша [казанцы] в вышеградъ, и не уснѣеша въ емъ затѣво-ришися, та же и царевъ дворъ и въ полаты его. Каз. лет., 160. XVII в. – XVI в.; Егда же внидојомъ въ муѣсто и во градъ Фелинъ, тогда узрѣхомъ от мѣста стоящи еще три вышеграды, и маке крѣпки и отъ претвердыхъ каменеи сооружени, и рвы глубоки у нихъ, иже вѣре не подобно. Курб. Ист., 258. XVII в. – XVI в.; Егда же придоша съ мѣста ко граду воиско наше, тогда начаша нѣмцы противитися имъ, исходяще из вратъ вышеградцкихъ, и бишася съ нами, аки на двѣ годины. ibid. 231).*

⁶ 1 Мак. I 35: *въ крѣпость*, на маргини: *въ вышеградъ*.

⁷ 1 Парал. XI, 7: *въ крому*, на маргини: *инъ арсе или въ вышегородцѣ*, где грчки текст има перлохї.

⁸ Већ Миклошич (Miklosich 116) и Срезњевски (Срезневский I 457) имају посредством Буслајева (Буслаев) наведена два примера из Библије из 1499.

⁹ Младенов s.v.: „*вишеградъ* м. ‘акрополь’, срав. обл. с. *Вишовградъ*”. Речи нема у староцрквенословенским текстовима; велики РБЕ не бележи је, као ни Геров; нови бугарски етимолошки речник у свом првом тому не помиње је под одредницом *Вишовград*(в. горе).

¹⁰ На основу тих потврда RJA 87/1973 (P. Rogić) даје апелатив *višegrad*.

вор постојала, у другом значењу, и пре проналаска железнице, тако је и назив **vušegordъ*, с обзиром на свој општесловенски карактер, морао постојати и пре него што су стари Словени упознали сложеније фортификације са спољашњим и унутрашњим утврђењима. Староруско значење XV–XVI века није стога релевантно за одговор на питање шта је реч извorno значила у VI веку или још раније. Уосталом, опозиција између „доњег града“ као ширег круга бедема и „горњег града“ у смислу бастиона, највише постављеног и најутврђенијег дела фортификационог система, успоставља се у топонимском микроконтексту, у смислу у којем ми разликујемо, у оквиру једног града, центар и периферију; само по изузетку таква микроконтекстна ознака могла је прерasti у прави топоним, тј. у ознаку која функционише у макроконтексту топонимије једне целе области или земље као *Зворник*, *Рогатица* или *Вишеград*. Сваки грчки утврђен град имао је свој акропољ, и сваки немачки свој бастион, али ни у старој Грчкој ни у немачким земљама не налазимо примере за топонимизацију термина ἀκρόπολις односно *Hochburg*, као што ни у Русији нема ниједног града који би се звао *Кремљ* иако су „кремљеви“ постојали у свим старим руским градовима¹² — док се топоним **Vušegordъ* среће на словенском простору чак десетак пута као назив стarih тврђава.

Шта је, онда, извorno значила реч **vušegordъ*? При тражењу одговора на ово питање од користи може бити један старосрпски текст, Светоарханђеловска хрисовуља цара Душана, где се *Вишеград* код Призрена означава као *горњи град* (*градъ горнїй ...вышеградъ*). Погрешно би било помислити да је то стога што се он налази на брду изнад другог утврђења, подигнутог око манастира Светих Арханђела на обали Бистрице. Наиме, овај Вишеград постојао је и пре него што је цар Душан испод њега саградио и утврдио своју надгробну задужбину којој га је својом оснивачком повељом доделио. Раније је то утврђење припадало призренској епископији, по сведочанству повеље коју јој је издао Душанов отац, Стефан Дечански, где стоји да катедралној цркви Богородице Ле-

¹¹ Up. Skok I 466; II 126.

¹² Занимљиво је да се и овај синоним јавља сразмерно позно, тек од XV века (варијанта *кремљникъ* нешто раније): Фасмер II 370.

вишке даје „горњи град, кулу у којој је црква Светог Николе”, да јој буде прибежиште у случају опасности. По тој првобитној ситуацији излази да је Вишеград био „горњи град” у односу на Призрен, зато што лежи **узводно** од њега на истој реци,¹³ дакле да је овде компаративом *више* у саставу сложенице изражена опозиција низводно : узводно, слично као у случају староруског Нижњег Новгорода (*Нижний Новгород*), који је 1221. основао Јуриј Долгоруки код ушћа Оке у Волгу као утврђење против Мордвина, названог тако за разлику од Великог Новгорода по томе што је лежао низводно на Волги, *на низу*.¹⁴ Вреди испитати да ли и код других старих Вишеграда посреди може бити оваква семантичка мотивација — каква је иначе веома честа у двочланим називима мањих насеобина смештених на истом водотоку типа *Горње Село : Доње Село*.

Пођимо од јужнословенских примера, премда су они мање речити у односу на оне са словенског северозапада и североистока. Са старосрпског терена познат је још један **Вышеградъ**. Помиње се само у Грачаничкој повељи као једно од три села на Ситници, уз Сињијак и Тишину, која је Милутин 1321. подарио манастиру. Ова друга два села лоцирају се око ушћа Дренице у Ситницу; наводно им се имена до данас чувају на терену (Ивановић 1960, 258). За Вишеград се не може рећи ништа одређено, јер се не зна где се тачно налазио. На податак да је лежао на Ситници може се надоградити (засад непроверива) претпоставка да му је називом положај био одређен узводно у односу на „град”, на који спомен чувају топоними (*Старо*) *Градско*, *Грачаница* и хидроним *Грачанка*, а који је, под пословењеним називом **Lѣpljanъ*, наследио римску Улпијану, где год да га треба лоцирати, код данашњег *Липљана*, који му чува име, или код Грачанице, где постоје знатнији римски остаци. Оно што пада у очи је чињеница да је Липљан, који се још у XI–XII в. помиње као утврђени *град*, почетком XIV в. само трг, а *Вишеграду* њего-

¹³ Призренска тврђава налази се на излазу Призренске Бистрице из клисуре, Вишеград неколико километара одатле уз Бистрицу, а још више узводно, на најужем делу Сутјеске, био је „Древни град” (Дрѣвѣнь градъ Драгутинове повеље Хиландару, данас преосмишљен у *Дервен-град*), уп. Ивановић 1957, 357.

¹⁴ Струс. *низ, низовская земля* био је назив за све Поволжје низводно од Твера (Фасмер III 73 s.vv.).

вој близини само село. Ако топонимски пар *Град* (= Липљан, Улпијана) : *Вишеград* заиста одражава упоредно постојање главне и помоћне, узводно од ње смештене тврђаве, радило би се о ситуацији ранијој од Милутиновог доба.

Још мање тога се може рећи за *Вишеград* као назив двеју махала у Босни, села Ступанића код Високог и Брандук-града код Зенице (RJA 1.c.), као и за косу *Вишеград* над потоком Биочом, са остацима зидина (СЕЗб XLVI/1930, 632; 695). Овакви називи без историјата могу лако бити плод секундарних мотивација и преноса. То је, изгледа, тако са два бугарска *Вишеград*-а, највишим врхом планине Сакар у југоисточној Бугарској и селом у Крдалијском округу у источним Родопима, на реци Арди, 8 km ји. од главног места округа (Кърджали). Премда се уз ово друго место бележе рушевине средњовековне тврђаве, пресудан је податак да су се оба ова Вишеграда, и вис и село, до 1934. звали *Хисарюстю* (Енц. Бълг. 1/1978, 693), што на турском значи ‘горња тврђава’, из чега излази да је словенски назив настао сасвим недавно као административна славизација турског. Стар је, међутим, буг. топоним *Вишевград*: село тог имена налази се у Великотрновском округу у северној Бугарској, 11 km јужно од места Павликени; помиње се први пут у турском попису из 1430, али уз њега постоје остаци римских утврђења (id. ib.); сва је прилика да се изворно звало **Вишеград* по некадашњој тврђави. Записи из XI века наведени у БЕР уз ово име односе се, међутим, на некадашњи *Вишеград* који је лежао у делу Македоније који данас припада Грчкој; описујући поход Василија II против Самуила 1016. Скилица га бележи као утврђење τα Βοδόραδα, што Михаил Деволски поправља у Βισέραδον. По логици излагања, тај Вишеград лежао је негде на путу из Костура у Верију, али му тачан положај није познат (Ј. Ферлуга у ВИНЈ 3, 122), па се не може докучити разлог због кога је тако назван.

Овим сам исцрпио мени познате примере са словенског југа и окрећем се севернословенским Вишеградима, у нади да ће нам они очитовати неку правилност у означавању места тим називом на старом словенском земљишту, на којем је он и настао и одакле је овамо донесен. Нашао сам податке о пет

тврђава чије се име своди на прасл. **vyšegordъ*, од којих су две у Польској, а по једна у Мађарској, Чешкој и Украјини.

— Идући од југозапада ка североистоку, најближи ћам је *Visegrád* на Дунаву, који спада у најстарије градове Угарске; помиње се већ 1002. (*Wsagrad*), а основали су га на римским темељима панонски Словени у доба пре угарске најезде, као и угарску престоницу Будим, од које он лежи 50-ак километара узводно (A. Wędzki, SSS 6, 2/1980, 483 д.).

— Чешки *Vyšehrad* такође је врло стар град у непосредној близини престонице, Прага, смештен испрва тик до ње узводно на десној обали Висле, данас обухваћен градским подручјем. Хроничар Козма Прашки ставља његово постање у доба легендарне кнегиње Литуше, а археолози га датирају најкасније у X в., откада потичу најстарији делови очуваних бедема. Намена му је била да чува водени пут Влтавом и прашки трг и брод северно одатле (A. Gąsiorowski, ib. 653 д.).

— Од два польска *Wyszogród*-а, један, у најранијим записима XI–XIV в. *Yys(s)egrod*, смештен је на десној обали Висле близу ушћа Бзуре; контролисао је пут из Русије у Плоцк, некадашњу престоницу Мазурске, који лежи такође на Висли 50-ак километара ниже (W. Szymański, ib. 656 д.).

— Други польски *Wyszogród* или *Fordon* лежи такође на Висли, али знатно ниже, код Бидгошћа, у кујавско-поморском пограничју. Контролисао је водени пут Вислом и био важно чвориште сувоземних путева који су из кујавске земље водили у Гдањско Поморје и у хелмињску земљу (K. Ślaski / G. Wilke, ib. 657), чија престоница, Chełmno, лежи 20–30 км. низводно одатле.

— Украјински *Вишгород*, познат од средине X в.¹⁵ лежи на Дњепру 15 км узводно од Кијева, престонице Кијевске Русије. Град је бранио прелаз преко Дњепра и приступ Кијеву (W. Szymanski u SSS 6, 2/1980, 654–656).

Севернословенски налази су, дакле, једнозначни у мери у којој се то само могло пожелети. Сви „Вишегради” смештени су на великим рекама на којима леже и престони градови датих земаља, узводно од њих, на раздаљини каткад од

¹⁵ Струс. *Вышегородъ/Вышъгородъ* од 946, у Порфирогенитовом запису из приближно истог времена de adm. imp. 9 Вонсеграде, локатив са јужнословенским гласовним ликом другог члана, уп. Багрянородный 314.

само два-три, а никад више од педесетак километара. Заједничка функција била им је чување приступа престоници воденим путем, а пре свега онемогућавање изненадног напада на њу какав је непријатељ најлакше могао извршити ако јој приђе пловећи низ речну струју. Закључак је да **vysje-gordъ* изворно значи 'тврђава смештена на реци *vysje*, тј. узводно одглавног утврђења, града једне области'. Алтернативна тумачења, да је то просто 'тврђава на узвисини', или 'унутрашњи, горњи град, акропол' у опозицији према 'спољашњем, доњем граду', за која смо већ рекли да су сама по себи мало вероватна, при овако јасној слици практично отпадају.

Српски *Višegrad* уклапа се у ову слику само својим положајем на обали велике реке, Дрине, али, за разлику од осталих словенских градова, нема сазнања о његовој рано-средњовековној старини (први мени познат помен је у дубровачком писму из 1433: *sub Visograd*: Динић 1937 = 1978, 309), нити некога старијег и значајнијег града низводно (доста удаљени Зворник такође се не помиње пре прве половине XV века). Једино могу напоменути да је у XV–XVIII в. не више од 15 км. низводно од Вишеграда, код села Стариброда, лежао трг *Xrtar*, средиште истоимене нахије, где је некад постојао град (Šabanović 1982, 131); топографска карта бележи ту брдо *Град* са остацима старе тврђаве и у близини село *Заграђе*. *Xrtar*(и) је првобитно по свој прилици име села у окружењу тврђаве, чији су се становници бавили узгојем ловачких паса за феудалне господаре, а не самог града; како се тај град звао и да ли је у неком раздобљу био довољно значајан да Вишеград буде прозван по њему, може се само нагађати, у недостатку помена за било које од ова два места ранијих од XV в.

Треба, међутим, имати у виду да је оскудност историјско-географских података за ранију историју овог дела Подриња у обрнутој сразмери према његовом значају у раном средњем веку, у доба одмах након досељења Срба, на који указује археологија, пре свега локалитет у Мушићима на Дрини, само око 5 км низводно од Вишеграда, са налазима остатака словенских кућа и керамике такозвних старијег и млађег развијеног прашког типа из VI–VII в., досад јединствен

на старосрпском простору (Čremošnik 1972, уп. Седов 1995, 131; 162; 323).

Пажњу привлачи и топоним *Чешаљ* још ближе Вишеграду, на речици Бањи која се улива с десне стране у Дрину два-три километра ниже града. Име брда на њеном ушћу *Бања глава* очитује да посреди није апелатив *бања*, него присвојни придев од *бан*. Што се тиче имена *Чешаљ*, у том неизведеном облику, у којем је потврђено од 1604. (OPBS II 407; 421), оно је усамљено.¹⁶ Реч *чешаљ* иначе не долази као топографски назив,¹⁷ па се може подозревати да је овде тај гласовни склоп настао изобличењем неког ранијег, сазвучног лика. Тај хипотетични пралик најпре је могао гласити **Чеславъ*, јер би пут одатле до *Чешаљ* био олакшан неким механичким, широко посведоченим гласовним упрошћењима каква су губитак *л* иза *с* у именима на *-слав* (тип *Радосав* од *Радослав*), и испадање *в* испред *љ*, као на пример у дијалекатском *у́ралѧши* вместо *у́рављаши*: дакле, већ чисто фонетским путем од **Чеславъ* могли смо добити **Чесаљ*, а одатле до *Чешаљ* народна етимологија имала је да учини само још један мали корак, што обично није пропуштала. Облик **Чеславъ* био би старински словенски топоним, са пуним аналогијама на тлу Польске, Чешке, Мађарске и Румуније.¹⁸ По структури, то је посесивна изведеница суфиксом *-јь* одличног имена *Чеслав/Часлав*, уз коју се подразумева именица *град* ‘утврђење’. На овом тлу топоними тог типа настајали су само у првим столећима након досељења Словена, а овај би се, уза сву условност наше претпоставке, могао везати за српског кнеза с почетка X века Часлава Клонимијовића, чије је име извorno гласило **Čejěslavъ* и кога¹⁹ традиција сачувана код Дукљанина везује управо за Подриње.²⁰

¹⁶ Јавља се облик *Чешљари* као презиме и топоним, *Чешљугар*, по истоименој птици или по биљки *чешљуги*.

¹⁷ Не налазимо је у монографији Јозефа Шица (Schütz 1957). За значења која се у немачком језику метафорично означавају речју ‘чешаљ’ *Kamm* (*Gebirgskamm*) ту се наводе сх. термини *било*, *бриц*, *чебељ*, *грбина*, *гребен*, *хрбаш*, *камивао*, *развође*, *вијенац*, *вододелница*, *водомеђа*.

¹⁸ Чеш. *Časlav* на два места, пољ. *Czasław*, слов. у Мађарској *Czászló* на два места, у Румунији *Cislau* (Rospond 1983, 59).

¹⁹ Тако треба читати Порфирогенитов запис *Τζεέσθλαβος*, уп. чеш. *Česlav* (Loma 1999–2000, 120).

²⁰ За успомене на Часлављево доба у топонимији Подриња уп. Лома 1989, 7 д.

Све ово звучи као пуко нагађање, али нагађање у границама позитивних знања и здравог разума и у оквиру једне опште историјско-географске вероватноће. У прилог му се могу навести неке убијације српских кастела из Порфирогенитовог списка о народима. Три од њих се са извесним поуздањем лоцирају у Подриње: Μεγυρέπος *Међуречје* (или *Међуречск*) = потоњи Самобор на саставу Пиве и Таре, Τζερναβоскеη *Чрно(в)ускиј* = потоњи Јагад на левој страни Лима код Прибоја и Лесуенек *Лешниј* = потоњи Кучлат на саставцима Дрињаче и Јадра (Loma 2000: 112; 113 д.; 116 д.; уп. и 152). Ако се ове три локације споје правим линијама, Вишегради његова околина наћи ће се у средишту тако описаног троугла. Стога, упркос свим непознаницама и аргументима *e silentio* који би се могли подићи против такве тврђње, верујем да топоним *Вишеград* припада најранијем слоју словенског именовања јужно од Дунава и да је настао према прасловенском моделу, иза којег је вероватно стајала, такође још прасловенска, пракса обезбеђивања главног града једне области подизањем утврде узводно од њега на истом водотоку.

Хидрографски услови на Балкану су друкчији него северно од Дунава. Дрина у овом делу тока није била пловна за веће лађе којима би се могли брзо пребацити знатнији одреди војске, низ њу се могло доскора спуштати само сплавовима и кајацима. Стога Вишеград на Дрини, као и остale јужнословенске тврђаве тога имена, није морао, бар не првенствено, служити за контролу пловног пута, већ пре за осигуравање резервног прибежишта становништву неког низводно лоцираног града и његовој посади, као што је то био случај с Вишеградом на Призренској Бистрици.²¹ Битно је да између „доњег“ и „горњег“ града није постојала физичка веза, у смислу да се овај други налазио унутар онога првог или непосредно над њим, већ само оријентација по оси истог речног тока. Археолошка истраживања могу потврдити или побити исправност ове претпоставке.

²¹ Занемарујући помен у повељи Стефана Дечанског, Ивановић подизање Вишеграда приписује Душану и објашњава жељом да се Призрен и богата котлина у којој лежи заштите од „упада пљачкаша из Средачке жупе и околних брдских крајева Шарских планина“ (1957, 347).

ЛИТЕРАТУРА

- Багрянородный: Константин Багрянородный, *Об управлении империей*. Текст, перевод, комментарий. Издание второе, исправленное. Под редакцией Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева, Москва 1991.
- БЕР: *Български етимологичен речник* София 1971–.
- Буслاءв: Буслاءв, *Палеографические и филологические материалы для исторії письменъ славянскихъ*, Москва 1855.
- ВИНЈ III: Византијски извори за историју народа Југославије том III, обрадили Ј. Ферлуга, Б. Ферјанчић, Р. Катичић, Б. Крекић, Б. Радојчић, уредници Г. Острогорски и Фр. Баришић, Београд 1966 (Посебна издања Византолошког института 10).
- Геров: Н. Геров *Речник на български език* I–V, Пловдив 1895–1908, репринт София 1975–1978.
- Динић 1937: М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, Југословенски историјски часопис 3/1937, 119–146, стране по репринту М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 305–330.
- Енц. Бълг.: *Енциклопедия България*, София.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*, под редакцией О. Н. Трубачева, Москва 1974.
- Ивановић 1957: Р. Ивановић, Властелинство манастира Св. Арханђела код Призрена, *Историјски часојиц 7*, 345–359 (други део *ibid. 8/1958*, стр. 209–253).
- Ивановић 1960: Р. Ивановић, Земљишни поседи грчаничког властелинства, *Историјски часојиц 11*, стр. 253–264.
- Лома 1989: А. Лома, Топономастика и археологија, *Ономатолошки прилози X*, стр. 1–32.
- Младенов: С. Младенов, *Етимологически и правописен речник на български книжовен език*, София 1941.
- РБЕ: *Речник на български език*, София 1977–.
- Седов 1995: В. В. Седов, *Славяне в раннем средневековье*, Москва.
- СЕЗб: *Српски етнографски зборник* Српске академије наука и уметности, Београд.
- Срезневский: И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка по письменнымъ памятникамъ I–III*, Санктпетербург 1893–1912.
- СРЯ: *Словар русского языка XI–XVII вв.*, Москва 1975–.
- Фасмер: М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, пер. и доп. О. Н. Трубачева, I–IV Москва 1986–1987.
- *
- Čremošnik 1972: I. Čremošnik, Die ältesten Ansiedlungen und Kultur der Slawen in Bosnien und Herzegowina im Lichte der Untersuchungen in Mušići und Batkovići, *Balkanoslavica I*, Прилеп/Београд, стр. 59–64.
- Kiss: L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest 1980.

- Лома 2000: A. Loma, Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogennetos, *Зборник радова Византијолошког института* XXXVIII, Београд 1999/2000, стр. 87–161.
- Miklosich: Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1865.
- OPBS: *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, I–III, obradili A. Handžić (I 1–2), S. Buzov / L. Gazić (II), A. Kupusović (III), Sarajevo 2000.
- Profous: A. Profous, *Místní jména v Čechách I–V*, Praha 1947–1960.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII*, Zagreb 1880–1976.
- Rospond 1983: St. Rospond, *Słowiańskie nazwy miejscowości z sufiksem -jь* (Acta Universitatis Wratislaviensis No 526), Wrocław.
- Schütz 1957: J. Schütz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin.
- Skok: P. Skok, *Etimologiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III Zagreb 1971–1973.
- SSS: *Slownik staroizynno Slowianskich* izd. W. Kovalenko, G. Zabuda, T. Lehr-Sławinski 1–5, Wrocław etc. 1961–1975.
- Šabanović 1982: H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo.

ALEKSANDAR LOMA

THE NAME VIŠEGRAD

Summary

Višegrad is a small town on the Drina river; in our sources there is no mention of it before the early 15th century. The same place-name occurs in all the parts of the Slavic world, which permits us to reconstruct a Common Slavic Karmadharaya compound **vyše-gordъ*, where the noun **gordъ* ‘fortress’ is determined by the adverb **vyše* ‘over, above’; but what did it exactly mean? The appellative value of Old Russian *vyšegorodъ* ‘acropolis, citadel’ seems to be secondary, calquing German *Hochburg*. In the Slavic North there are five instances of this place-name, all of them early attested and designating old fortresses situated on navigable rivers upstream of the ancient capitals, to whose protection they were built. The conclusion is, that **vyše-gordъ* originally meant ‘upstream-fortress’. In the case of our *Višegrad* there is no important city downstream; however, some archaeological finds and the geographical logic point out to this region having been the very centre of the early middle Age Serbia.